

พุทธศาสนาเข้ากันได้หรือไม่กับความทันสมัย : การศึกษาทางสังคมวิทยา และจริยศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับทัศนคติของเยาวชนไทย*

Is Buddhism Compatible with Modernization? : A Socio Ethical Study Concerning the Thai Youths' Perspectives *

ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์**

Dr. Chamnong Adivadhanasit

เพ็ญศรี กาญจนมัย ***

Pensri Kanchanomai

ABSTRACT

The purpose of this research was to study youths' attitudes towards religions in general and towards Buddhism in particular. The methods of the study consisted of investigations from secondary and primary sources. The latter sources came in the forms of observing behaviours and distributing questionnaires to 150 undergraduates undertaking their B.A.degree courses in various faculties of Kasetsart University during the first Semester of the academic year 1982-1983. Out of this number, only 121 sets of questionnaires were returned. As a consequence, the population of the study were 121 in number. The statistical methods employed in data analysis were Likert's scale, chi-square, Yule's Q and percentage.

The results of the research were found as follows:

- 1). Those students who held positive attitudes towards Buddhism's compatibility with modernization were not different in number from those who held negative attitudes.
- 2). The investigation into the concepts of modernization from Tipitaka and various documents in Thai, Pali and English had shown that Buddhism contained substantial principles compatible with modernization in social, economic, political, cultural and personality fields.

ที่มาของปัญหา

เนื่องจากในปี 2525 นี้ เป็นปีแห่งการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี หน่วยงานราชการและเอกชนต่าง ๆ ได้เข้าร่วมสมโภชพระนครในรูปแบบต่าง ๆ กัน แต่โดยส่วนใหญ่ต่างก็มุ่งแสดงเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การศึกษาค้นคว้ามรดกทางวัฒนธรรมของไทยได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างมากจากหน่วยงานของรัฐบาลในขอบเขตการศึกษาดังกล่าว ศาสนาก็เป็นเนื้อหาที่องค์การของรัฐให้ความสำคัญมิใช่น้อย ในฐานะเป็นหน่วยงานราชการแห่งหนึ่ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ตั้งทุน สำหรับการวิจัย

*ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2525

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

***รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

และค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาทางวิชาการ และการศึกษาสิ่งที่เป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติ ก็ถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง ของมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาในฐานะเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญยิ่ง จึงได้รับการ สนับสนุนจากมหาวิทยาลัยให้นิสิตและอาจารย์ ได้ค้นคว้าศึกษาในด้านต่าง ๆ ทั้งในฐานะที่เป็น สถาบันทางสังคมอันมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของ คนไทยส่วนใหญ่ และในฐานะที่มีคำสอนอันทรง คุณค่าต่อผู้ปฏิบัติตามอีกนัยนัยประการ เนื่องจาก ปัจจุบันพุทธศาสนาได้กลายบทบาทในสังคมไทยลง ไปอย่างมาก ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้าน “ค่านิยม” ว่า พุทธศาสนายังเหมาะสมหรือไม่กับสภาพสังคม ปัจจุบัน สาเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย โครงการนี้ขึ้นมา

ความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาศาสนาที่สำคัญของโลกปัจจุบัน ศาสนาพุทธเป็นศาสนาหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมาก ต่อชาติต่าง ๆ ในโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย และตะวันออกไกล ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ภายใต้หลักคำสอนของพุทธศาสนาเป็นเวลา เกือบพันปีมาแล้ว และได้รับการยกย่องให้เป็น ศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา แม้ แต่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นประมุขของชาติก็ต้อง เป็นพุทธมามกะตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนานั้น ได้แทรกซึมไปเกือบจะทุกลักษณะชีวิตของชาวไทย เป็นที่ยอมรับกันว่าการที่จะเข้าใจวิถีชีวิตของชาว ไทย จำเป็นต้องศึกษาหลักปรัชญาและคำสอนต่าง ๆ ของพุทธศาสนาให้เข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธ ศาสนานิกายหินยาน หรือเถรวาทซึ่งถือเป็นรูปแบบ นิกายดั้งเดิมเหมือนในสมัยพุทธกาลมากที่สุด ได้กลายเป็นสิ่งหนึ่งของสถาบันสังคมไทยจนเป็นที่

เข้าใจและซาบซึ้งกันดีในหมู่คนไทยส่วนใหญ่ว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาติไทยจนแยกกันมิได้

การศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทยโดยทั่วไป แล้วพบว่า ชาวไทยได้พิจารณาที่ศนะเกี่ยวกับชีวิต ของตนโดยอาศัยหลักคำสอนของทางพุทธศาสนา ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธคำพูดที่ว่า จากอิทธิพลของ คำสอนเหล่านี้ค่านิยมที่ยอมรับกันอยู่ในสังคมไทย นั้นได้รับการสนับสนุนจากหลักธรรมของพุทธ ศาสนา

ในด้านการเมือง, การศึกษา, สังคมและวัฒน- ธรรมนั้น พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญมากในประ เทศ ถึงแม้ว่าโดยทางการเมืองแล้ว พระภิกษุสงฆ์ ในพุทธศาสนาจะไม่มีอิทธิพลโดยตรงก็ตาม แต่ โดยทางอ้อมแล้วเป็นที่รู้สึกและเข้าใจกันว่ามีบทบาท ไม่น้อย บทบาทของพุทธศาสนาในการศึกษา และวัฒนธรรมของประเทศเห็นได้ชัดมาก ตั้งแต่ อดีตกาลเป็นต้นมา พระภิกษุสงฆ์และวัดได้อำนวย ประโยชน์ให้อย่างมาก และอย่างสำคัญยิ่งต่อการ ศึกษาของประชาชนภายในประเทศ พระภิกษุ เป็น ผู้สอน และวัดเป็นโรงเรียน ในปัจจุบันแม้ว่ารัฐบาล จะได้แยกการศึกษาเพื่อประชาชนออกจากพระไป แล้วก็ตาม แต่วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษาที่ สำคัญอยู่โดยเฉพาะชนบท

อย่างไรก็ดี สังคมไทยปัจจุบันนี้กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก สมัยใหม่ได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยโดยไม่ขาดสาย ค่านิยมและการปฏิบัติหลายอย่างที่เคยยอมรับกัน ตามประเพณีกำลังเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ โลก ผลกระทบของวัฒนธรรมแบบใหม่ได้แผ่อิทธิ- พลไปยังกลุ่มชนต่าง ๆ เป็นอย่างมาก และกลุ่มชน ในสังคมที่รู้สึกว่าจะไหลไปตามวัฒนธรรมตะวันตก ในอัตราสูงก็คือ กลุ่มเยาวชน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า เยาวชน ไทยรู้สึกจะมาอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมแบบ ใหม่หลายอย่าง และกำลังเปลี่ยนแปลงที่ศนะของตน

* มหาวิทยาลัย มีหน้าที่ 4 ประการ คือ (1) ให้การศึกษา (2) ค้นคว้าทดลอง (3) ส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและบริการ วิชาการแก่ชุมชน (4) จัดสวัสดิการ : ดู แนะนำมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2524-2525 จัดทำโดยสำนักส่งเสริมและ ฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ 2524 หน้า 23 และท้ายปกหลัง

เองเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อทางศาสนา เขาชนจำนวนไม่น้อยมักจะแสดงความสงสัยเกี่ยวกับภาวะที่ว่าพุทธศาสนาเข้ากันได้หรือไม่กับวัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ การศึกษาโดยนักวิจัยบางคนได้พบว่าเขาชนไทยบางกลุ่มมีความคิดเห็นขัดแย้งกับค่านิยมทางพุทธศาสนา โดยไม่เห็นด้วยกับค่านิยมทางพุทธศาสนา แต่บางกลุ่มยังคงยึดมั่นอยู่ที่ศนะของเขวชนในเรื่องนี้ไม่ค่อยจะแน่นอนอนตายตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์

อย่างไรก็ดีเพื่อจะค้นหาข้อมูลเพื่อการพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามข้อสมมุติฐานว่าเขวชนไทยปัจจุบันมองพุทธศาสนาอย่างไร ผู้วิจัยทั้งสองจึงได้ตัดสินใจศึกษาเรื่องนี้ในหมู่ของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นเบื้องต้นแรก การศึกษาครั้งนี้หวังจะได้รับทราบทัศนคติที่น่าเชื่อถือได้อย่างหนึ่งในกลุ่มของนิสิตซึ่งเป็นเขวชนไทยซึ่งมีต่อค่านิยมทางจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทัศนคติของเขวชนที่มีต่อศาสนา ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่เบื้องหลังทัศนคตินั้น ๆ
3. เพื่อศึกษาว่าเขวชนไทยมีความเข้าใจปัญหาศาสนาที่แท้จริงอย่างไร
4. เพื่อศึกษาว่าเขวชนเหล่านั้นมีความคิดเห็นอย่างไรระหว่างพุทธศาสนากับความทันสมัย
5. เพื่อเปิดเผยว่าหลักธรรมของพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นเข้ากันได้หรือไม่กับความทันสมัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. จะทำให้ทราบทัศนคติ และแนวโน้มของเขวชนที่มีต่อศาสนาโดยทั่วไป และต่อพุทธศาสนา
2. จะทำให้ทราบสาเหตุของการมีทัศนคติต่าง ๆ ของเขวชนที่มีต่อศาสนาทั่วไป และต่อพุทธศาสนา
3. ผลจากการวิจัยจะเป็นแนวทางสำหรับองค์การหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาศีลธรรม

ของเขวชนจะได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

4. ผลจากการวิจัยจะเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาวิชาสังคมวิทยา ศาสนา และวิชาการทางจริยธรรมในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ต่อไป

5. ผลจากการวิจัยจะช่วยให้มีความเข้าใจศาสนามากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนาเข้ากันได้หรือไม่กับความทันสมัย : การศึกษาทางสังคมวิทยา และจริยศาสตร์ ในส่วนที่เกี่ยวกับทัศนคติของเขวชนไทย” ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาเฉพาะบางกลุ่มของนิสิตปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน กรุงเทพฯ
- 2) ปีที่ทำการศึกษจำกัดเฉพาะในภาคต้นของปีการศึกษา 2525-2526
- 3) ศึกษาเฉพาะทฤษฎีความทันสมัยตามที่ยอมรับกันในหมู่นักสังคมวิทยาและนักสังคมศาสตร์สายอื่น ๆ
- 4) แหล่งของการรวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งจำกัดอยู่เฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎก พุทธศาสนาทั้งที่เป็นภาษาบาลี, ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ได้ดำเนินการออกเป็น 2 ส่วนคือ

- 1) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาค้นคว้าทางทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องความทันสมัย เพื่อให้ได้แนวคิดในเรื่องดังกล่าวการวิจัยเอกสารได้ครอบคลุมถึงแหล่งเอกสารที่สำคัญทั้งที่เป็นแหล่งทุติยะและแหล่งปฐม เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ รวมทั้งคำรา,ข้อเขียน และเอกสารต่าง ๆ ในภาษาไทย และภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง
- 2) การวิจัยภาคสนาม หรือแบบสำรวจ (Survey Research) เป็นการศึกษาจากแบบสำรวจ

ทัศนคติ จากแบบสอบถาม และการสังเกตในแบบสอบถามได้บรรจุคำถามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นเช่น เพศ อายุ ปีที่ศึกษา และลักษณะความคิดเห็นของนิสิตที่มีต่อพุทธศาสนา และต่อศาสนาทั่วไป ประชากรที่ใช้ในการสำรวจความคิดเห็นได้มาจากการสุ่มตัวอย่าง โดยเป็นนิสิตในคณะต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ลงทะเบียนเรียนในภาคต้นของปีการศึกษา 2525-2528 สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ Likert's Scale, Yule's Q และค่าร้อยละ

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ก. สรุปผลการวิจัยจากเอกสาร

ความทันสมัย เป็นทฤษฎีที่ค่อนข้างจะสลับซับซ้อนมากอย่างหนึ่ง และไม่อาจจะศึกษาได้จากเพียง แง่ใดแง่หนึ่ง แม้ในทางวิชาการก็ตาม ปัจจุบันได้มีนักวิชาการหลายสาขาทำการศึกษาหาเรื่องนี้ในแนวที่ตนถนัด บางคนทำการศึกษาจากวิชาเศรษฐศาสตร์ บางคนนั้นจากแง่ของวิชารัฐศาสตร์ บางคนก็ศึกษาจากทัศนะศึกษาศาสตร์ จิตวิทยา และสังคมวิทยา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปมักจะมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับความทันสมัยอยู่ 3 ประการ คือ

1. ความทันสมัยไม่สามารถจะศึกษาได้จากเพียงแง่ใดแง่หนึ่ง แต่สามารถศึกษาได้จากหลายลักษณะ ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการความทันสมัยมีมาก เช่น ระดับการดำรงชีวิต, ความรู้สึกทะเยอทะยานระดับการศึกษา การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการรู้จักปรับตัวให้เข้ากับชีวิตแบบใหม่ ซึ่งทั้งหมดก็ล้วนแต่กำหนดความทันสมัยทั้งสิ้น

2. ความทันสมัย มักจะถูกเข้าใจว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกระบวนการแบบตะวันตก (Westernization) แบบยุโรป (Europeanization) หรือแบบอเมริกัน (Americanization) ตามความเป็นจริงแล้ว กระบวนการความทันสมัย ไม่ใช่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกระบวนการดังกล่าว แต่เป็นกระบวนการที่เกิด จากวิถีชีวิตแบบใหม่ และแบบเก่า ด้วยเหตุนี้จึงแตกต่างไปตามสิ่งแวดล้อม

3. มักจะเข้าใจกันว่า ความทันสมัย เป็นสิ่งที่

ดีในทุกลักษณะ แต่ตามความจริงแล้ว ไม่ใช่ทุกอย่างที่เป็นความทันสมัย เป็นสิ่งที่ดี หลายอย่างที่เป็นความทันสมัย ก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่มวลมนุษยชาติอย่างมหันต์

ความหมายของความทันสมัยที่ใช้ในการวิจัย

ความทันสมัย คือกระบวนการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากแบบเก่าตามอย่างประเพณีที่ 'รู้' เหตุผล มาสู่แบบอย่างสมัยใหม่ที่มีเหตุผล โดยรวมเอาลักษณะความทันสมัยทางสังคม วัฒนธรรม บุคลิกภาพ และทางสิ่งแวดล้อมหรือประวัติศาสตร์

แนวทางการวิจัยความทันสมัย มี 4 แนวทางคือ

1. จากระบบวัฒนธรรม
2. จากระบบสังคม
3. จากระบบจิตวิทยา
4. จากระบบสิ่งแวดล้อมหรือการปรับตัว

ของบุคคล

พุทธศาสนากับระบบความทันสมัยทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีความหมายกว้างขวางมาก ในทางสังคมวิทยา วัฒนธรรมหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่สลับซับซ้อน ซึ่งรวมเอาความรู้, ความเชื่อ, ศิลปะ, ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารพร้อมด้วยนิสัยอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลในฐานะสมาชิกของสังคมได้รับมา

เนื่องจากขอบเขต และลักษณะวัฒนธรรมครอบคลุมเนื้อหากว้างขวางมาก ในที่นี้การวิเคราะห์จะดำเนินการตามแนวคำนิยาม ซึ่งรวมอยู่ในหลักการทางสังคม 2 ประการ คือ การเคลื่อนย้ายทางสังคมกับความมีเหตุผล

การเคลื่อนย้ายทางสังคม (Social Mobility)

การเคลื่อนย้าย หมายถึง คุณภาพหรือความเป็นผู้เคลื่อนไหวได้ การเคลื่อนย้ายทางสังคม คือ การเคลื่อนย้ายของบุคคล ครอบครัว และกลุ่มจากสถานะทางสังคมหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง

การเคลื่อนย้ายทางสังคมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกระบวนการอื่น ๆ ในสังคม เช่น การแบ่งช่วงชั้นในสังคม และการแยกความแตกต่างของบทบาท ซึ่งเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง

การแข่งขันทางสังคม คือการแข่งขันทางสังคม เป็นชั้นหรือระดับต่าง ๆ ซึ่งได้รับการตีค่าและจัดให้อยู่ตามลำดับชั้นโดยอาศัยมาตรการบางอย่าง เช่น ทรัพย์สินสมบัติ, อำนาจ, การศึกษา, อาชีพการงานและความสามารถอย่างอื่นเป็นต้น แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับระบบสังคมด้วย

กล่าวโดยหลักกว้าง ๆ สังคมมีสองระบบใหญ่คือ ระบบเปิด กับระบบปิด ระบบสังคมเปิดคือระบบที่อนุญาตให้มีการแข่งขันเพื่อการเลื่อนชั้นได้โดยเสรี ส่วนระบบสังคมปิดคือระบบที่ปิดกั้นการเลื่อนชั้นทางสังคมแก่สมาชิกบางกลุ่ม แต่จะผูกขาดการเลื่อนชั้นไว้เฉพาะสมาชิกในกลุ่มของตนเท่านั้น เช่น ระบบวรรณะ ระบบสังคมเปิดได้รับการตีค่าว่าทันสมัย ส่วนสังคมปิดถูกประมาณว่าไม่ทันสมัย

พุทธศาสนาส่งเสริมให้บุคคลมีการเคลื่อนย้ายโดยอิสระ ไม่ส่งเสริมให้มีการจำกัดความสามารถของบุคคล ตามทัศนะของพุทธศาสนา ความสูงส่งของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดหรือวรรณะ แต่ขึ้นอยู่กับประพฤติปฏิบัติ หรือการกระทำของเขาเอง ดังนั้นพุทธศาสนาจึงไม่เห็นด้วยกับระบบสังคมปิด แต่การแบ่งสังคมเป็นชั้นต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นอยู่ พุทธศาสนาก็ยอมรับข้อนี้ ทั้งนี้เพราะความสามารถของบุคคลมีไม่เท่ากันนั่นเอง

ความมีเหตุผล (Rationality)

ความมีเหตุผล เป็นลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง มันหมายถึงการรู้จักใช้เหตุผลหรือสามัญสำนึกที่ดีในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ความมีเหตุผลเป็นการกำจัดความเชื่อโศคลง และการให้เหตุผลอย่างไม่ดี และเป็นวิธีชีวิตแบบใหม่ ซึ่งจะต้องมีการปลูกฝังทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์ อันช่วยในการกำจัดความเชื่อผิด ๆ และความบ้าคลั่ง รวมทั้งช่วยส่งเสริมความอยากรู้อยากเห็น, การรู้จักวิเคราะห์และการมีวัตถุประสงค์ ความมีเหตุผลจึงเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงจิตใจจากความเชื่อแบบโศคลงไปสู่ความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผลมากขึ้น

ความมีเหตุผลพบในพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่น ในกาลามสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคล

มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้มีอิสระในความคิด เช่นไม่ให้เชื่อโดยอ้างตำรา ไม่ให้เชื่อเพราะอำนาจ, เพราะกล่าวสืบ ๆ กันมาหรือเพราะคำเล่าลือ เป็นต้น แต่ให้เชื่อในสิ่งที่ให้ผลดี ไม่มีตำหนิและความเชื่อในพุทธศาสนาต้องมีปัญญาควบคุมด้วย มันเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผลที่จะเชื่อว่าความสำเร็จหรือความล้มเหลวถูกกำหนดโดยพลังภายนอก ตามความเป็นจริงชะตากรรมของมนุษย์อยู่ในเงื้อมมือของมนุษย์นั่นเอง

หลักธรรมของพุทธศาสนาเกี่ยวกับความมีเหตุผลช่วยให้มนุษย์มีอิสระจากความหวาดกลัวต่าง ๆ ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นลักษณะเด่นทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญยิ่งของพุทธศาสนา พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผลเพราะไม่อาศัยการคาดคะเน แต่เป็นการปฏิบัติทางจริยธรรมซึ่งสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมนั่นเอง

พุทธศาสนากับความทันสมัยทางเศรษฐกิจ

พุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่มุ่งส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางวัตถุและจิตใจ ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันถึงข้อเท็จจริงที่ว่าพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธโลกนี้ แต่มีหลักคำสอนหลายประการเกี่ยวข้องกับทางเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ปัญหาที่สำคัญยิ่งของมนุษยชาติคือความหิว พุทธศาสนายอมรับข้อนี้ และได้กล่าวไว้ว่า ความหิวเป็นโรคร้ายแรงอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ ระบบเศรษฐกิจที่โดยขั้นพื้นฐานแล้วปฏิบัติหน้าที่เพื่อระงับความหิวของบุคคล แต่เท่าที่ผ่านมาไม่มีระบบเศรษฐกิจแบบใดสามารถจะสนองความหิวของมนุษย์ได้โดยถาวร ถึงแม้มนุษย์จะประสบความสำเร็จทางวัตถุในระดับสูง แต่ความหิวกระหายก็ไม่เคยหมดไปจากมนุษย์เลย

ปัจจัยขั้นพื้นฐานในผลิตภัณฑ์ทางเศรษฐกิจมีมาก แต่ที่สำคัญยิ่งคือคน วัตถุประสงค์ของระบบเศรษฐกิจปัจจุบันคือการเพิ่มผลผลิตให้มากและการมีกำไรสูง ดังนั้นระบบเศรษฐกิจปัจจุบันจึงมุ่งการผลิตเป็นใหญ่ (Production-intensive) สำหรับระบบเศรษฐกิจแบบพุทธ ถึงจะส่งเสริมให้มีการผลิตมากก็จริง แต่ให้ความสำคัญแก่คนมากกว่าผลผลิต วัตถุประสงค์ของระบบเศรษฐกิจแบบพุทธมุ่ง

สนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์และมุ่งให้มนุษย์ทุกคนมีความอึดทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นระบบเศรษฐกิจแบบพุทธจึงมุ่งคนเป็นใหญ่ (Labour-intensive) ข้อนี้นจึงเป็นความแตกต่างสำคัญระหว่างเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์แบบสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี ระบบเศรษฐกิจทุกอย่างต่างก็เห็นพ้องกันกับการทำงานหนักหรือความขยันในการทำงาน พุทธศาสนาก็เน้นความขยันในการทำงานเช่นกัน คือให้มีความขยันในการทำงาน รู้จักรักษาทรัพย์, รู้จักสัจธรรมกับสิ่งแวดล้อมที่ดี และดำเนินชีวิตพอเหมาะแก่อัตภาพ แต่การขยันในการทำงานของพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งเพื่อให้สะสมทรัพย์ไว้ในกำมือของคนบางกลุ่ม หรือการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติจนเกินควร พุทธศาสนามุ่งให้มีการกระจายรายได้และให้รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติพอสมควร ซึ่งไม่เกิดปัญหาทางนิเวศวิทยา ข้อนี้นตรงกันข้ามกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ไม่ค่อยคำนึงถึงจริยธรรมในการผลิตจนถึงกับทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้หลักการทางเศรษฐกิจของพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนงานกับลูกจ้าง ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญในหลักเศรษฐศาสตร์ปัจจุบัน พุทธศาสนาสอนให้ลูกจ้างกับนายจ้างมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นายจ้างควรสงเคราะห์ลูกจ้างตามควรแก่อัตภาพ เช่น ให้ค่าจ้างและค่าสวัสดิการอันเหมาะสมแก่การงาน ลูกจ้างก็ควรจะทำงานให้นายจ้างด้วยความขยัน ไม่เกียจคร้าน เป็นต้น

ปัญหาการว่างงานเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งในสังคม เมื่อเกิดปัญหานี้ขึ้นแล้ว ปัญหาอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น ความยากจนและปัญหาอาชญากรรมเป็นต้นจะเกิดตามมาพุทธศาสนาส่งเสริมให้คนมีงานทำ ให้รู้จักใช้แรงงานในการทำงาน แต่การทำงานนั้นควรจะเป็นงานที่สุจริต ขอบธรรมไม่ใช่เป็นงานทุจริต เช่น หลอกหลวงคนอื่น เป็นต้น หลักการแก้ปัญหาคนว่างงานในพุทธศาสนาก็คือการพยายามลดเครื่องจักรกลต่าง ๆ ให้น้อยลง โดยพยายามใช้แรงงานคนให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อมิให้คนว่างงานอันเกิดจากการถูกแบ่งแรงงานไปใช้

พุทธศาสนากับความทันสมัยทางการเมือง

ความทันสมัยทางการเมือง หมายถึงการยอมรับเอาอุดมการณ์ทางการเมืองที่นิยมกันแพร่หลายเป็นรูปแบบการปกครอง รูปแบบการปกครองที่ยอมรับกันมากที่สุดในปัจจุบันนี้คือ ประชาธิปไตย ซึ่งเป็นที่กล่าวอ้างทั้งในโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ กล่าวโดยหลักการที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ประชาธิปไตยมีความหมายดังนี้ (1) เป็นระบบการปกครองที่ใ้บุคคลมีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองโดยอิสระ และมีสิทธิในการชุมนุมเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของตน (2) ปฏิบัติการของรัฐบาลจะต้องสอดคล้องกับความคิดเห็นโดยส่วนใหญ่ของประชาชน (3) ประชาชนส่วนใหญ่ควรจะกำหนดแนวทางการปกครองประเทศและกำหนดควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐบาล

พลังที่อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติงานอย่างเป็นทางการของประชาธิปไตยคือพลังความเห็นร่วมกัน ประชาธิปไตยล้มเหลวในหลายประเทศเพราะขาดพลังข้อนี้

พุทธศาสนาเน้นความสำคัญของส่วนรวมและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นพิเศษ จึงถือว่าช่วยในการดำเนินงานของสาธารณชนให้เป็นผลสำเร็จขึ้นมา ประเทศชาติโดยส่วนรวมจะยังคงมีความเจริญรุ่งเรืองตราบเท่าที่ประชาชนยังคงมีความสามัคคีกลมเกลียวในการปฏิบัติงาน และการพบปะกันประจำของผู้นำปวงชน

ผู้นำก็มีบทบาทสำคัญในการทำให้ประชาธิปไตยมีความสำเร็จ พุทธศาสนาได้กำหนดหน้าที่ของผู้นำในสังคมประชาธิปไตยไว้ว่า จะต้องเป็นผู้ดำเนินนโยบายการบริหารที่ถูกต้องซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยผู้คนส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่สัมพันธ์กับสวัสดิการของรัฐ ผู้นำจะต้องเป็นคนซื่อตรง, ระมัดระวังในการทำงานให้แก่รัฐ จะต้องตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรมและยุติธรรมงดเว้นจากการเลือกที่รักมักที่ชัง การกล่าวร้ายพยาบาท หรือความกลัวที่ไร้เหตุผล

พุทธศาสนาได้อำนวยประโยชน์อย่างมากในการพัฒนาทฤษฎีประชาธิปไตยในอัครคัมภีร์สุตต ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงการอุปถัมภ์ขึ้นมาจากรัฐว่า เมื่อมนุษย์

เกิดขึ้นมาในโลกตอนแรก ไม่มีการขาดอาหารการกิน และไม่มีปัญหาด้านพฤติกรรมของมนุษย์ ทุกแห่งมีแต่ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ต่อมามีคนบางคนเกิดความโลภ อยากได้ทรัพย์สมบัติของคนอื่น จึงล่อลวงเมิดกฏของสังคมโดยขโมยของคนอื่น ผู้คนพากันจับบุคคลนั้นได้แล้วพากันคาดโทษไม่ให้เขาทำอีก แต่คนนั้นก็ไม่ฟัง ขโมยอีกเป็นครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 ผู้คนจึงพากันจับโทษเขาเป็นการลงโทษ เหตุการณ์ไม่สงบในสังคมเกิดขึ้นบ่อยครั้งในสังคม ผู้คนจึงมาประชุมกันแล้วเลือกผู้ที่สามารถจะควบคุมเหตุการณ์ในสังคม แต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแลความสงบสุขแล้วพากันเสียสละสิ่งของจ่ายให้เป็นรางวัล เช่นอาหารการกิน เป็นต้น ผู้ที่ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ดังกล่าวปฏิบัติงานด้วยความเสียสละและถูกต้อง และนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งรัฐในโลก

พระสูตรนี้ถือว่าเป็นเรื่องกล่าวถึงทฤษฎีรัฐว่าเกิดขึ้นมาอย่างไร และผู้นำเกิดขึ้นมาอย่างไร พระสูตรนี้โดยเนื้อหาเน้นความเป็นประชาธิปไตย เพราะประชาชนใหม่ เลือกผู้นำขึ้นมาโดยความเห็นร่วมกัน

แม้ชุมชนพระสงฆ์สาวกก็ถือว่าเป็นชุมชนแห่งสังคมประชาธิปไตย การรับสมาชิกใหม่ในหมู่สงฆ์ (การบวช) ต้องได้รับความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ทั้งหมด ขณะบวชหากใครคัดค้านผู้บวชจะบวชไม่ได้

พุทธศาสนากับความทันสมัยของบุคคล

ในบรรดาหลักการความทันสมัยต่าง ๆ นั้น ความทันสมัยของบุคคลจะปรากฏว่าได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดโดยพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นในที่นี้จะกล่าวถึงความทันสมัยของบุคคลกับพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ส่วนลักษณะความทันสมัยอย่างอื่นจะไม่กล่าวถึงอีกต่อไป

ว่าโดยความเป็นจริงแล้ว ความทันสมัยของบุคคลเป็นผลมาจากปัจจัยอย่างอื่นในภายนอกด้วย เช่น การเคลื่อนไหวทางสังคม, ความมีเหตุผล หรือความเป็นอิสระในการแสดงออก รวมทั้งอิสรภาพในการเลือกอาชีพ, และที่อยู่อาศัยตามความสนใจและความสามารถของบุคคล และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับการเมือง

พุทธศาสนาถือว่าบุคคลเป็นหน่วยของสังคมที่สำคัญที่สุด และส่วนที่สำคัญยิ่งของบุคคลก็คือจิตใจของเขา ในการเปลี่ยนจิตใจของเขา ในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่จุดหมายที่น่าปรารถนา, จะต้องมีการจัดแจงอารมณ์หรือทัศนคติของบุคคลให้ทันสมัยด้วย มิฉะนั้นจะมีความลำบากในการปรับตัวบุคคลที่ทันสมัยคือผู้ที่สามารถจะปรับตัวได้โดยทางจิตวิทยาและพร้อมที่จะยอมรับประสบการณ์ใหม่ๆ เราจะต้องมีความคิดที่มีเหตุผล คุณลักษณะของบุคคลดังกล่าวจะเกิดขึ้นก็โดยการอบรมสั่งสอนให้เข้าใจถึงสาเหตุและผลของปรากฏการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งให้ตระหนักข้อเท็จจริงที่ว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ และทุกอย่างจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามกฎของอนิจจัง

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านที่ดี มิฉะนั้นแล้วจะเกิดการระเบิดทางอารมณ์ ซึ่งกลายเป็นความพิการทางจิต

พุทธศาสนากับคุณลักษณะความทันสมัยของบุคคล คุณลักษณะที่ทำให้คนทันสมัยนั้น พุทธศาสนาได้สอนเรื่องคุณธรรมหรือค่านิยมหลายอย่างที่ถือว่าเป็นเรื่องใช้ได้ทุกโอกาส คุณสมบัติความมีเหตุผล มีอิสระ และความขยันหมั่นเพียรล้วนแต่ได้รับการแนะนำให้เพาะเกิดในนิสัยของคนโดยพุทธศาสนา

การตรงต่อเวลา เป็นคุณสมบัตินี้สำคัญอีกอย่างหนึ่งแห่งบุคคลที่ทันสมัย พุทธศาสนาก็เน้นความตรงต่อเวลา คือการรักษาสังขะ ไม่ให้ทำลายสังขะ สังขะเป็นสิ่งที่ไม่ตาย พุทธศาสนายังสอนให้เป็นคนกระฉับกระเฉงว่องไวไม่เฉื่อยชา ให้รู้จักระมัดระวังความคิดของตนเอง ไม่ประมาท

พุทธศาสนายังสอนให้สาวกไม่หยุดอยู่กับที่ แต่ให้พยายามแสวงหาความรู้และประสบการณ์ใหม่อยู่เสมอ ซึ่งถือเป็นคุณสมบัตินี้สำคัญของบุคคลทันสมัย

การมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นคุณสมบัตินี้ก็ประการหนึ่งของบุคคลที่ทันสมัยก็ได้รับการเน้นจากพุทธศาสนาเช่นกัน พุทธศาสนาได้สอนหลักการที่

จะช่วยให้บุคคลได้มีประสิทธิภาพ หลักการเหล่านี้คือความพยายามอย่างมีจุดมุ่งหวัง, วิริยะ, ความมีสติสัมปชัญญะ และการมีปัญญาใคร่ครอง

ความซื่อตรงเป็นคุณสมบัติที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายอีกข้อหนึ่ง ตามทัศนะของพุทธศาสนา ความซื่อตรงทำให้คนประเสริฐและทันสมัย และช่วยให้บุคคลบรรลุถึงสวัสดิภาพและความอุดมสมบูรณ์ในโลกนี้และโลกหน้า

ความร่วมมือในฐานะเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของบุคคลทันสมัยนั้น พุทธศาสนากล่าวว่าช่วยให้เกิดความสำเร็จในกิจการงานทุกอย่าง

กล่าวโดยสรุป โดยทางทฤษฎี พุทธศาสนาไม่ขัดกับความทันสมัย มีแต่ส่งเสริมให้เกิดความทันสมัยในทุกด้าน คือ ทั้งทางด้าน สังคม, วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และทางด้านบุคคล

ข. สรุปผลการวิจัยจากการสำรวจความคิดเห็นของนิสิต

สมมติฐานที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้ :
เยาวชนส่วนใหญ่มี ทัศนคติในเชิงลบต่อศาสนา และมีความเข้าใจว่า พุทธศาสนาเข้ากันไม่ได้กับความทันสมัย

ตัวแปรอิสระ คือ : ปัจจัยที่มีอิทธิพล ต่อการแสดงทัศนคติและความเข้าใจต่อศาสนาโดยทั่วไป และต่อพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ได้แก่ อายุ เพศ จำนวนปีที่ศึกษา

ตัวแปรตาม คือ การแสดงทัศนคติ และความเข้าใจต่อศาสนาโดยทั่วไป และต่อพุทธศาสนาโดยเฉพาะ

ผลการสำรวจทัศนคติของนิสิต : ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ปรากฏว่า ไม่สนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้งสามอย่าง ข้อนี้แสดงว่า ตัวแปรอิสระ คือ เพศ อายุ และจำนวนปีที่ศึกษา ไม่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นเหตุเป็นผล และมีนัยสำคัญของสถิติ กับตัวแปรตามคือทัศนคติของนิสิตที่มีต่อพุทธศาสนา และเมื่อพิจารณาทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระ และตัวแปรตามก็ปรากฏว่าอยู่ในระดับแบบพหุค่า ซึ่งเท่ากับปฏิเสธข้อสมมติฐาน ที่ตั้งไว้ทั้งหมด

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาตัวเลขในสถิติเป็นค่า

ร้อยละ ปรากฏผลว่า นิสิตที่มีทัศนคติในเชิงบวก และเชิงลบ ต่อพุทธศาสนากับความทันสมัยในด้านต่าง ๆ มีระดับใกล้เคียงกัน คือครั้งหนึ่งมีทัศนคติในเชิงบวก และครั้งหนึ่งมีทัศนคติในเชิงลบ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

ในผลการวิจัยครั้งนี้ ปัจจัยต่าง ๆ คือ อายุ เพศ และจำนวนปีที่ศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของนิสิตที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้นผู้วิจัยจึงใคร่เสนอข้อเสนอแนะอันเป็นแนวทางที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้นิสิตมีทัศนคติในทางบวกต่อพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ดังต่อไปนี้

เมื่อวิเคราะห์ตามตัวเลขทางสถิติจะพบว่า มีนิสิตประมาณครึ่งหนึ่งของนิสิตในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มีความคิดเห็นในเชิงลบต่อศาสนา ข้อนี้เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงมาก สำหรับสถาบันศาสนาในอนาคต นิสิตเหล่านี้จะเป็นกำลังที่สำคัญของประเทศชาติในอนาคต เมื่อมีความเข้าใจศาสนาในเชิงปฏิเสธเช่นนี้อยู่แล้วก็จะพากันละเลยมองข้ามความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าชิ้นนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นสถาบันพุทธศาสนาก็จะคงจะค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทยอย่างแน่นอน ดังนั้นจำเป็นที่สถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ทบวงมหาวิทยาลัย และ กระทรวงศึกษาธิการ จำต้องพิจารณาเพิ่มหลักสูตรการศึกษาหลักพุทธศาสนาให้เข้มข้นมากขึ้น ทั้งในระดับโรงเรียนและระดับอุดมศึกษา

เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ หลักสูตรเกี่ยวกับศาสนาจะถูกมองข้าม และไม่ให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับการศึกษาเบื้องต้นและการศึกษาในระดับสูง ยิ่งในระดับสูงด้วยแล้ววิชาศาสนาจะเป็นวิชาเลือกมากกว่าเป็นวิชาบังคับให้เรียนอย่างจริงจัง

เหตุผลที่นิสิตส่วนใหญ่ได้กล่าวเกี่ยวกับความไม่ทันสมัยของพุทธศาสนาและความล้าหลังอย่างอื่นของคำสอนแห่งพุทธศาสนานั้นก็คือ พุทธศาสนาเต็มไปด้วยพิธีกรรม และไสยศาสตร์ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว พิธีกรรมและไสยศาสตร์ไม่ใช่เป็นเนื้อหาสาระของพุทธศาสนาเลย ข้อนี้แสดงถึงความไม่รู้อย่างถ่องแท้ของนิสิต

นอกจากนี้ นิสิตส่วนหนึ่งที่มีทัศนคติในเชิงลบยังมีความเข้าใจว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความมกมายไม่มีประโยชน์ และเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม เหตุผลดังกล่าวนี้แสดงถึงอิทธิพลแห่งลัทธิวัตถุนิยม และลัทธิมากซ์นิยมนิ่งกำลังครอบงำนิติตบางส่วนอยู่ในมหาวิทยาลัยในขณะนี้ ในสถาบันอุดมศึกษาแห่งอื่น ๆ เข้าใจว่าคงจะมี นิสิตนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่มีความคิดเห็นต่อพุทธศาสนาในทำนองนี้

ทัศนคติในเชิงลบของนิติตทั้งหมดเกิดขึ้นจากการขาดการอบรมและการศึกษาพุทธศาสนาอย่างเป็นแบบวิทยาศาสตร์ ส่วนใหญ่นิติตมีความเข้าใจว่าพุทธศาสนาถือหลักศีลธรรมที่เรียนมาในชั้นประถมและชั้นมัธยม ไม่มีอะไรเกินไปกว่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะพิจารณาปรับปรุงวางหลักสูตรเกี่ยวกับศาสนาให้เข้มข้นและหนักแน่นมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ระบบการสอนและการบรรยายก็ควรจะให้ทันสมัย พร้อมกับมีแรงจูงใจอย่างอื่นเข้ามาประกอบด้วย เพื่อตึงนิติตให้มีความเข้าใจต่อพุทธศาสนาในเชิงวิชาการมากยิ่งขึ้น

แม้สถาบันสอนพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่เปิดสอนพุทธศาสนาแก่นักเรียนในระดับต่าง ๆ ทั่วประเทศอยู่ขณะนี้ก็จะไม่ประสบผลอันเป็นที่น่าพอใจมากนัก นักเรียนที่จบจากโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีความรู้เรื่องพุทธศาสนาเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ และหลักศีลธรรมเบื้องต้นเท่านั้น สำหรับหลักธรรมชั้นสูง เช่น หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับวิทยาศาสตร์ดูจะไม่ได้รับการสั่งสอนอบรมเลย เหตุผลดังกล่าวดูจะเป็นเครื่องอธิบายได้อย่างดีถึงความไม่ซาบซึ้ง ของนักเรียนที่มีต่อพุทธศาสนา ข้อนี้อาจเป็นด้วยว่าส่วนหนึ่งผู้สอนยังไม่มีความรู้และความเข้าใจพุทธศาสนาอย่างดีพอก็ได้ ดังนั้นจึงเป็นความสำคัญอันรีบด่วนที่คณะสงฆ์จะต้องฝึกบุคคลากรให้มีความรู้ และความสามารถในการสอนพุทธศาสนาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น

ระบบการเผยแพร่ธรรมะเท่าที่เป็นอยู่ส่วนใหญ่อตามวัดต่าง ๆ แล้วดูจะไม่ทันสมัยและไม่ค่อย

จะเป็นที่น่าสนใจมากนักสำหรับเยาวชน คณะสงฆ์ควรจะปฏิรูปแนวทางการเทศนาให้เป็นที่น่าสนใจ และควรจะคำนึงถึงจิตวิทยาของเยาวชนด้วย มิฉะนั้นแล้วเยาวชนก็ยิ่งจะห่างจากศาสนามากยิ่งขึ้น

สื่อสารมวลชนต่าง ๆ ในสมัยนี้มีอิทธิพลมากต่อผู้อ่าน ผู้ชม และผู้ฟังทุกระดับชั้น สิ่งที่ประชาชนได้พบเป็นประจำวันจะค่อย ๆ ซึมเข้าไปครอบงำความรู้สึกนึกคิดของประชาชนทุกขณะ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วสื่อสารมวลชนต่าง ๆ จะเสนอเฉพาะในสิ่งที่ขัดกับหลักคำสอนทางศาสนา เช่น ความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด ความเห็นแก่ตัว และการข่มขู่ในความลุ่มหลงในของมีเงินและกามารมณ์ อิทธิพลของสื่อสารมวลชนมีน้ำหนักมากในเยาวชนซึ่งยังไม่มีการเฉลียวฉลาดที่จะแยกแยะอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เมื่อเป็นเช่นนี้เป็นความจำเป็นอีกนั่นแหละที่จะต้องมีการควบคุมสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ให้เข้มงวดมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีฉะนั้นแล้วคุณธรรมทางศาสนาจะไม่มีควมหมายเลย

สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาความสนใจของเยาวชนที่มีต่อศาสนา ก็คือผู้นำ ผู้นำในระดับต่าง ๆ ทั้งในทางสังคม การศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ และการทหาร จำต้องเป็นตัวอย่างที่ดีโดยการศึกษาหลักธรรมของศาสนาให้ถูกต้องเสียก่อน และพยายามทำตัวให้สอดคล้องกับหลักศีลธรรมของศาสนา เมื่อผู้นำมีความเข้าใจศาสนาดีแล้ว โอกาสที่จะถ่ายทอดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนาแก่เยาวชนก็ยิ่งมีมากขึ้น ข้อนี้เท่ากับเป็นการเผยแพร่การปฏิบัติธรรมไปในตัว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ถูกจำกัดด้วยปัจจัยหลายอย่างในการวิจัยคราวต่อไปเกี่ยวกับเรื่องทำนองเดียวกันนี้ควรจะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ขยายขอบเขตการวิจัยให้กว้างขึ้น คือกลุ่มตัวอย่างควรมีมากกว่านี้ และควรเลือกสุ่มจากทุกคณะในมหาวิทยาลัย
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของนิติต นักศึกษา ในสถาบัน อุดมศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ

3. ควรศึกษาถึงตัวแปรอย่างอื่นอีก เช่น สถานภาพสังคม, อาชีพของผู้ปกครอง และสาขาวิชาเรียน เป็นต้น

4. ควรศึกษาถึงพื้นฐานความรู้ดั้งเดิมของนิสิตเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นสถาบันทางพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ก. ภาษาบาลี

ฉบับอักษรไทย

1.1 *สยามรัฐสส เตปิฎก* เล่ม 1-36 พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย 2499

ฉบับอักษรโรมัน

2.1 Pali Text Society, *The Digha Nikaya*, 3 vols, *The Majjhima Nikaya*, 3 vols, *The Vinaya Pitaka* 3 vols, *The Samyutta Nikaya*, 6 vols, *The Sutta-Nipata*, *The Jataka*, 7 vols, 1967, 1960, 1969, 1960, 1965, 1962, respectively London : Luzac & Company, Ltd.

ข. ภาษาไทย

ก. เขาสวนหลวง (ผู้รวบรวม) *กามตามสูตร มหาปเทศ โคตมีสูตร* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ 2522 แสงสุทธิการพิมพ์
คณะสหทัยธรรม *ทำอย่างไรจึงเป็นมงคล* “รายการคุยกันวันพุธ, เล่มที่ 8 เมษายน 2522
คู่มือ *มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์* กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมและฝึกอบรมมหาวิทยาลัย 2524/2525 เกษตรศาสตร์

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา “สนทนากับพุทธทาสภิกขุว่าด้วยพุทธศาสนากับสังคมไทย”, *โลกหนังสือ*, ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 (สิงหาคม 2523) หน้า 50-64. 2523

ชื่น มิ่งใจงาม “ความสันโดษ”, *ธรรมจักร*, ปีที่ 65 ฉบับที่ 2. 2523

ชลอ อุทกภาชน์ (พ.ต.อ.), *พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์*, กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา 2524

ที่นิสิตเคยศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาเมื่อสมัยเป็นนักเรียน

5. ควรศึกษาถึงความคาดหวังของนิสิต นักศึกษาที่มีต่อบทบาทของพุทธศาสนาในอนาคตว่าควรจะเป็นอย่างไร

ดวงเดือน พันธมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจุบัน *จริยธรรมของเยาวชนไทย* รายงานวิจัยสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2520

ดิช นัท อินทร์ (เขียน) *พุทธศาสนาในอนาคต* แปลโดย พงนา จันทรสันติ และ ชาญณรงค์ เมฆินทรางกูร, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง. 2520

ธรรมโฆษ (นามแฝง) “พุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศ” *มงคลสาร*, ปีที่ 12, ฉบับที่ 132 2519 (มิถุนายน 2519)

นพพร พานิชสุข “เราจะนำหลักอริยสัจสี่มาประยุกต์กับการแก้ปัญหาสังคมได้อย่างไร” *วารสารวัฒนธรรมไทย*, ปีที่ 13, ฉบับที่ 3 (มีนาคม 2522). 2522

บรรพต วีระชัย และคณะ “*พระสงฆ์กับสังคมไทย*” กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2523

พระราชวรมุนี *พุทธธรรม* กรุงเทพฯ : ธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525

พุทธทาสภิกขุ *มรവാสนธรรม* ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิ 2518

พุทธทาสภิกขุ *ธรรมะกับการเมือง* ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิ 2522

ระเบียบ สุนทรลิขิต (คุณหญิง) “การใช้พุทธวิธีแก้ปัญหาอาชญากรรม”, *สันติสุข*, ปีที่ 15, ฉบับที่ 8 หน้า 16-23. 2516

ส.ศิวลักษณ์ *พุทธศาสนิกกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน* กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง 2522

ส.ศิวลักษณ์ *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ (พิมพ์ครั้งที่ 2) 2525

สังัด โรจนะภิรมย์, พล.ต.ต. *สงฆ์ไทยกับความมั่นคงแห่งชาติ* เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาสังคมวิทยา 2520-21

สาโรช บัวศรี, ดร. *พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่* กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา (พิมพ์ครั้งที่ 2) 2510

สุรินทร์ สรงสระแก้ว “การพัฒนาตามหลักพุทธศาสตร์” *เทศาภิบาล* ปีที่ 73 เล่มที่ 7, กรกฎาคม. 2521

เสริมศรี เกษมศรี (ผู้พิมพ์) *พระอาจารย์มหาบัวญาณสัมปันโน ในกรุงลอนดอน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.* 2518

สำนักราชเลขาธิการ *ทัศนศึกษารวมและหลักพุทธศาสนา* กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ. 2516

พระนิโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์ วัดหินหมากแห้ง *ประมวลแนวปฏิบัติธรรม*, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเกษม. 2520

ค. ภาษาอังกฤษ

Adivadhanasit, P.C. *Buddhism and Modernization*, Ph.D. Thesis, University of Madras, Madras. 1977

Deutch, K.W. “Social Mobilization and Political Development”, *American Political Science Review*, 55(September) 1961

Dube, S.C. *Modernization and Its Adapting Demands on Indian Society* in M.S. Gore, I.P. Desai and Suma Chitnis (eds), *The Papers in Sociology of Education in India* New Delhi: National Council of Educational Research and Training. 1967

Ginsberg, Norton: *The City and Modernization* in Myron Weiner (ed), *Moderniza-*

tion : The Dynamics of Growth, Madras : Voice of America Forum Lectures Study circle Reprints, Higginbothams, P. (Ltd.) 1967

Myrdal, Gunnar, *Asian Drama* 3 vols. London : Allen Lane, The Penguin Press. 1968

Inkeles, Alex, “Industrial Man : *The Relation of Status to Experiments, Perception and Value*”, *American Journal of Sociology*, 66, 1 (July) 1-31. 1960

Lerner, Daniel, *The Passing of Traditional Society* Illinois : The Free Press of Glencoe. 1958

McClelland David C. *The Changing Values for Progress*, Unpublished paper, Harward University. 1964

Rogers, E. *Modernization among the Peasant: The Impact of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston. 1969

Smith, Anthony D. *Concept of Social Change : A Critique of the Functionalist Theory of Social Change* London : Routledge and Kegan Paul, Ltd.

Srinivas, M.N. *Social Change In Modern India*. Bertley, Los Angles University of California Press. 1966

Yamklinfung, Prasert *Social Development in Pre-Urban Areas : A Case Study of the Needs and Problems of Children and Youth in 4 Slums of Bangkok*. Bangkok : UNICEF, Thailand, January, 1972.